

Наукові перспективи
Видавнича група

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СУЧАСНІЙ
НАУЦІ

№11(29)

2024

*Серія: історія та
археологія,
державне
управління,
економіка,
педагогіка,
техніка,
право*

*Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління
Асоціація науковців України
Науковий парк Національного Авіаційного Університету*

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Актуальні питання у сучасній науці»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка»,
Серія «Державне управління», Серія «Техніка»,
Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 11(29) 2024

Київ – 2024

*Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration
Association of Scientists of Ukraine
Scientific Park of the National Aviation University*

within the work of the Publishing Group "Scientific Perspectives"

«Current issues in modern science»

*("Pedagogy" Series, "Law" Series, Economy Series,
"Public Administration" Series, "Technology" Series,
"History and Archeology" Series)*

Issue № 11(29) 2024

Kyiv – 2024

- Лешко Р.Я., Кузик О.В., Даньків О.О., Столярчук І.Д., Гольський В.Б., Британ В.Б., Угрин Ю.О., Паньків Л.І.** 910
ПРО МОЖЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ МЕХАНІЧНИХ КОЛИВАНЬ У КУРСІ ШКІЛЬНОЇ ФІЗИКИ
- Липчанко-Ковачик О.В., Білак М.В., Куцин М.М.** 921
ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТА ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ОСНОВИ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗВИТКУ
- Липчанко-Ковачик О.В., Гнатик К.Б., Тоба Е.А.** 931
ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ
- Логвіненко А.І., Ляшенко М.Ю.** 939
РОЛЬ І МІСЦЕ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ТРУДОВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ» У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ
- Лучко В.С., Житарюк І.В., Лучко В.М.** 949
МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ У СТАРШІЙ ШКОЛІ ПРИ РОЗВ'ЯЗУВАННІ ЗАДАЧ ПІДВИЩЕНОЇ СКЛАДНОСТІ
- Майнаєв Ф.Я.** 961
СТВОРЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНИХ ЗАВДАНЬ НА ОСНОВІ SCRATCH-ПРОЄКТІВ
- Мафтин Н.В., Антоняк І.В.** 971
ВИХОВНА ФУНКЦІЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
- Нагорняк С.В., Лісіна Л.О.** 981
ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛАХ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ
- Нагорняк С.В., Ставнича Н.О., Чижма І.О.** 992
ОБДАРОВАНІСТЬ: МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
- Розман І.І., Карташова Л.А.** 1002
ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ГАЛУЗЬ НАУКИ

УДК 37.035

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11\(29\)-921-930](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11(29)-921-930)

Липчанко-Ковачик Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, <https://orcid.org/0000-0003-3419-1717>

Білак Маріанна Василівна асистент кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання, Мукачівський державний університет, вулиця Ужгородська 26, м. Мукачево, 89608, тел.: (050) 778-04-53

Куцин Марія Михайлівна здобувач освіти другого року навчання, другого (магістерського) рівня спеціальності 014.021 Середня освіта (англійська мова та зарубіжна література), Мукачівський державний університет.

ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТА ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ОСНОВИ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У роботі акцентується увага на окресленні основних аспектів літературної освіти: формування літературознавчої та читацької компетенції. Стаття спрямована на описі основ літературного розвитку, літературної освіти. Окремо розглядаються етапи формування літературознавчої та читацької компетенції. У статті визначено, що сутність літературної освіти полягає в розвитку повноцінних навичок читання, ознайомленні літературою в поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної різноманітності, у художньо-естетичному освоєнні тексту і книжки. Автори статті припускають, що літературна компетентність визначається не лише обсягом літературних знань, що зберігаються в пам'яті, читацьких умінь і навичок з їх відтворенням, а й здатністю засвоювати знання та застосовувати їх у власній літературній діяльності. Наголошено, що саме формування творчих здібностей передбачає формування літературознавчої та читацької компетенції як основи літературного розвитку. Закцентована увага на моделі формування літературознавчої та читацької компетенції. Авторами узагальнено та виокремлено зміст і структуру мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, рефлексивного її компонентів, що охоплює систему літературознавчих, книгознавчих, бібліографічних знань, уявлень, які учень застосовує під час смислового і структурного аналізу текстів різних видів. Виокремлено також такі види аналізу літературних творів: смисловий, структурний, емоційно-

оцінний, художній, літературознавчий, стилістичний, лінгвістичний. У підсумку зроблено висновки, що формування літературної та читацької компетентності як складного багатокомпонентного особистісного утворення важливо здійснювати на міжпредметному рівні на матеріалі текстів різних видів: художніх, науково-пізнавальних, навчальних.

Ключові слова: літературна освіта, читацька компетенція, літературна компетенція, художній твір, література, формування, творчі навички.

Lypchanko-Kovachyk Oksana Vasylivna PhD in Pedagogy, associate professor, associate professor of the department of English language, literature and methods of teaching, Mukachevo State University, Uzhhorodska St.,26, Mukachevo, 89608, tel.: (050) 666-71-55, <https://orcid.org/0000-0003-3419-1717>

Bilak Marianna Vasylivna teacher of the department of English language, literature and methods of teaching, Mukachevo State University, Uzhhorodska St.,26, Mukachevo, 89608, tel.: (050) 778-04-53

Kutsyn Maria Mykhaylivna student, the second (Master) level of higher education, speciality 014.021 Secondary Education (The English Language and Literature), Mukachevo state university.

LITERATURE EDUCATION: FORMATION OF LITERARY AND READING COMPETENCE AS THE BASIS OF LITERATURE SKILLS

Abstract. The work focuses on highlighting essential aspects of literature education: the formation of literary and reading competence. The article is also aimed at describing the basics of literary development and literary education. The stages of formation of literary and reading competence have been considered separately. The article defines that the essence of literary education consists in the development of full-fledged reading skills, familiarization with literature in a combination of genre forms, authorial and thematic diversity, in the artistic and aesthetic development of the text and the book. The authors of the article assume that literary competence is determined not only by the volume of literary knowledge stored in memory, reading skills and skills with their reproduction, but also by the ability to assimilate knowledge and apply it in one's own literary activity. It is emphasized that the formation of creative abilities involves the formation of literary and reading competence as the basis of literary development. Emphasis is placed on models of formation of literary and reading competence. The authors summarized and distinguished the content and structure of its motivational, cognitive, operational

and reflective components, which covers the system of literary, bibliographic, bibliographic knowledge, ideas that the student applies during the semantic and structural analysis of texts of various types. The following types of analysis of literary works are also distinguished: semantic, structural, emotional-evaluative, artistic, literary, stylistic, linguistic. As a result, it has been concluded that formation of literary and reading competence as a complex multi-component personal education is important to be carried out at the interdisciplinary level on the material of texts of various types: artistic, scientific and educational.

Keywords: literary education, reading competence, literary competence, artistic work, literature, creative skills.

Постановка проблеми. У процесі модернізації освіти, запровадження в ній компетентного підходу відбувається методологічна перебудова навчального процесу на принципах гуманізації і демократизації, спрямування його на особистісний розвиток молодших школярів, формування в них основних компетенцій.

Сутність літературної освіти полягає в розвитку повноцінних навичок читання, ознайомленні літературою в поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної різноманітності, у художньо-естетичному освоєнні тексту і книжки, у формуванні творчих здібностей, що передбачає формування літературознавчої компетенції як основи літературного розвитку [1, с. 16].

Ефективне засвоєння початкових елементів літературознавства та здійснення ґрунтовного аналізу літературного твору залежить від підготовки вчителя. Тому дана проблема є актуальною не лише для школярів, але й для студентів, які готуються стати вчителями.

Успішно виконати завдання освіти зможе такий учитель, в якому гармонійно поєднано здатність внутрішньо переживати кожне літературно-мистецьке явище, вільно оперувати теоретико-літературним інструментарієм для осмислення художньо-естетичних фактів і явищ; творчі вміння, які забезпечують формування високоморальних і загальнолюдських цінностей засобами художнього слова; дослідницькі навички, що сприяють здійсненню літературно-філософських, літературно-історичних, літературно-психологічних, текстологічних досліджень, й умотивовують науково-пошукову діяльність школярів, стимулюють пізнавальні інтереси; особистісні і професійні якості, що уможливають виховання активних, діяльних громадян, здатних гідно репрезентувати й утверджувати Україну в європейському співтоваристві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі дослідження з проблем сучасної літературної освіти, зокрема пошуку ідентичності та викликів глобалізації, відображені у працях таких вчених та політичних діячів як Римаренко С., Бжезинський З., Троїцька Т., Трофімова-Герман А.І., Бунтурі Ю.В.,

Шелудько С.М. Ці дослідники та інші науковці активно працюють над вивченням сучасних тенденцій в літературі [3,4].

Метою статті є визначення змісту літературознавчої та читацької компетенції в межах літературної освіти та особливостей підготовки студентів до її формування.

Виклад основного матеріалу. Глобальні процеси розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, збільшення кількісних і якісних характеристик текстової інформації поставили перед загальноосвітньою школою завдання розроблення нових технологій щодо її усвідомленого сприймання, аналізу, добору, систематизації, застосування школярами у навчально-пізнавальній діяльності на міжпредметному рівні, а також у життєвому досвіді.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури останніх десятиліть показує, що термін «читацька компетентність» не знаходить змістовно однозначного визначення. Існують різні підходи до розуміння цієї категорії, водночас більшість дослідників підкреслюють у її змісті особистісне і діяльнісне спрямування, а також компонентну структуру.

У зарубіжних літературних джерелах означене поняття застосовується, починаючи з кінця 70-х років минулого століття. Спочатку сутність читацької компетентності визначалась у межах психолінгвістичної концепції Н.Хомського [3]: як знання системи мови, на протипагу володіння нею в реальних ситуаціях. У наступні, (80-90-і) роки, у дослідженнях вчених пріоритетним почав виступати діяльнісний підхід. Так, G. Westhoff визначає читацьку компетенцію як здатність індивіда до осмислення письмових текстів різних типів, різних формальних структур, пов'язує їх з більш широким контекстом – використання для досягнення власних цілей, розвитку знань і можливостей для активної участі в житті суспільства [5,28], J. Grzesik – як готовність використовувати читання для набуття нових знань з метою подальшого навчання [6].

Перш ніж з'ясувати сутність літературознавчої компетенції, необхідно визначити зміст понять компетентність, компетенція, літературний розвиток. Так, за новим тлумачним словником української мови, компетенція — це добра обізнаність із чим-небудь; компетентний — той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [2]. У літературознавчому словнику-довіднику подається таке тлумачення цих понять.

Компетентність — 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, що дають можливість судити про щось.

Компетенція — коло питань, у яких дана особа володіє пізнанням, досвідом. Поняття —компетентний тлумачиться як: 1) той, хто володіє компетенцією; 2) знаючий, обізнаний у певній галузі.

В українському словнику означені поняття трактуються таким чином. Компетентний — 1) знаючий, обізнаний, авторитетний у якій-небудь галузі; 2) той, хто володіє компетенцією.

Компетенція — коло питань, у яких хтось добре обізнаний [1]. Отже, в загальному розумінні терміном компетенція позначають характеристику поведінки, домінуючу форму активності особистості, наявність відповідних навичок і вмінь, ступінь оволодіння певним видом діяльності. Компетенція не може зводитися до знань і навичок. Компетенція — це те, що породжує вміння, дії, її можна розглядати як можливість встановлення зв'язків між знаннями та ситуацією, що є найефективнішою у вирішенні проблеми. Компетентність у смислового значенні охоплює три аспекти: знання, вміння, навички. Термін компетенція широко використовується в наш час там, де йдеться про навчання і виховання. Компетентність — це комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку, знання, вміння, навички; має здатність до творчого вирішення завдань, ініціативності, самостійності, самооцінного самоконтролю; це сформованість інтелектуальних операцій, спрямованість у діяльності, усвідомленість і мотиваційна насиченість.

На кожному віковому етапі компетентність має орієнтовні показники розвитку особистості, тобто різні види компетенції. Вивчення літературної компетентності молодшого школяра та введення терміну започатковано зовсім недавно в процесі дослідження його мовленнєвої діяльності [3].

Літературна компетентність визначається не лише обсягом літературних знань, що зберігаються в пам'яті, початкових читацьких умінь і навичок з їх відтворенням, а й здатністю засвоювати знання та застосовувати їх у власній літературній діяльності. Літературна компетентність також результат систематизованої навчальної діяльності, виражається в активному оволодінні системою літературних знань і здатності її використовувати з метою пізнання навколишньої дійсності, задоволення власних потреб (естетичних самоосвітніх, пізнавальних, дозвільних тощо).

У методичному аспекті літературна компетентність — це володіння комплексом літературних знань, умінь і навичок, які надають можливість свідомо вибирати книги, читати за правилами культури читання; адекватно зрозумівши, здійснювати різноманітні форми мисленнєвої і творчої діяльності на основі сформованого способу і якостей читання. Зазначені компоненти зумовлюють вибір необхідних компетенцій: бібліотечно бібліографічної, особистісно-діяльнісної, літературознавчої, якими має володіти учень початкових класів і які складають зміст літературної компетентності [4].

Літературний розвиток вимагає нового погляду на навчання читання. Адже, читання має справу з організованим певним чином текстом, художнім

мовленням, образним змалюванням картин життя, авторською точкою зору – із особливою естетичною формою пізнання світу. Літературознавча компетенція як складова літературної компетентності зумовлює достатній читацький досвід, усвідомлення жанрової специфіки твору; здійснення грамотного аналізу твору; визначення на практичному рівні та усвідомлення таких понять, як тема, ідея, жанрова специфіка твору, композиція, система персонажів, засоби художньої виразності. Володіння літературними поняттями дає можливість глибоко осмислити художній твір, відтворити систему художніх образів та розширити коло читання, охопивши жанрові форми художньої, науково-пізнавальної, довідкової літератури, української та зарубіжної. Знайомство з твором — це свого роду внутрішня розмова, рівноправний діалог двох індивідів — письменника і читача.

Компетентнісний підхід включає і діалог з текстом, і оцінку, яка є передусім виявленням активного ставлення читача до тексту, що сприймається. Читач може приймати авторський задум, входити в уявну суперечку з автором твору або бути просто байдужим до зображуваного. Тому формування літературознавчої компетенції може бути успішним за умови активізації життєвого досвіду, творчої уяви, емоційно-образної пам'яті. Отже, структурними компонентами літературознавчої компетенції є: практичне ознайомлення з літературознавчими поняттями, сприймання, аналіз літературного твору [4].

Літературна освіта передбачає вміння навчитися усвідомлювати ідейно-тематичне багатство твору, бачити вираження його ідеї у системі групування персонажів, в особливостях розвитку сюжету, у позасюжетних елементах, у своєрідності мови. Окрім того, аналіз літературного твору має привести до його глибокого розуміння, усвідомлення ідеї та сприяти свідомому виразному читанню. Отже, аналізувати зміст художнього твору – це означає розглядати і пояснювати тему та ідею, покладені в його основу. Однак при цьому майбутньому вчителю необхідно звертати увагу учнів на те, яким чином ідейно-тематичний зміст втілений в образну форму автором, як саме оформлений, за допомогою яких засобів художньої форми виражений, а це в першу чергу – жанрові особливості твору, його композиційна структура, спосіб викладу, зображувальні прийоми поетичної мови. Інші об'єкти аналізу, такі, як сюжет, персонаж, образ автора, є не лише доступними розумінню молодшого школяра і не суперечать емоційній природі сприймання художнього твору, а їх знання надає учням початкових класів значних можливостей для глибокого та усвідомленого пізнання літератури в цілому. Такий підхід до розгляду цієї проблеми дасть змогу усвідомити необхідність засвоєння літературознавчих понять, що формує певні вміння та навички аналізу літературного твору і забезпечує його повноцінне сприймання [3, с. 8-9].

Тобто, підготовка кваліфікованого літературно освіченого читача, формування його ідейно-естетичних смаків передбачає оволодіння певним колом теоретико-літературних знань.

Тому першочерговим завданням педагогічних вузів є введення в курс дитячої літератури ознайомлення студентів із понятійним апаратом методики позакласного читання.

На початку статті ми зазначали, що літературознавча компетенція є основою літературного розвитку молодших школярів. Відповідно до чинних програм напрям літературного розвитку набуває особливої ваги, бо зміст читацької діяльності молодших школярів є літературним читанням, це засвідчує перелік принципів, на яких ґрунтується відбір текстів. Так як літературний розвиток, а зокрема розв'язання його завдань вимагає певної системи, то варто студентів педагогічних вузів ознайомити із роботою підручників з читання, яка охоплює такі напрямки. Досягнення жанрової різноманітності кола читання у кожному підручнику з виділенням пріоритетів певних жанрів. Для того, щоб освоїти даний напрямок, студентам варто запропонувати провести міжкласову паралель.

У дидактичних і психологічних дослідженнях українських вчених (О.Я.Савченко, Н.В.Чепелева) читацька компетентність розглядається як базова складова пізнавальної і комунікативної компетентностей. За визначенням О.Я.Савченко – «це інтегроване особистісно-діяльнісне утворення, що є результатом взаємодії знань, умінь, ціннісних ставлень, що набувається у процесі реалізації змісту літературного читання [6]. На думку Н.В.Чепелевої, сутнісну ознаку цієї категорії становить «комплекс особистісних та інтелектуальних якостей читача, які дозволяють йому ефективно взаємодіяти з текстом, адекватно розуміти твір, вступаючи в діалог з автором, оцінюючи прочитане, виражаючи своє ставлення до нього. Вона включає три блоки – когнітивну, операціональну та комунікативну компетентність.»[5]. Варто зазначити, що у більшості методичних досліджень вітчизняних учених [1, 2, 3] зміст і структура читацької компетентності розглядалась на матеріалі вивчення української і зарубіжної художньої літератури у старшій школі.

Аналіз проведених робіт засвідчує, що дослідники сутність читацької компетентності здебільшого розглядають у контексті «естетичної комунікації читача з високохудожніми творами вітчизняної і зарубіжної літератури», володіння ним сукупністю знань про художню літературу, її теорію та історію.

На основі аналізу різних трактувань суті поняття «читацька компетентність», її компонентної структури можна зробити висновок, що попри їх розмаїтість, у них виділяються спільні чинники. Більшість вітчизняних і зарубіжних учених сутність поняття розглядають як складне багатокомпонентне утворення з позицій діяльнісного й особистісно зорієнтованого

підходів; володіння індивідом сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу читачеві ефективно взаємодіяти з текстом, повноцінно усвідомлювати літературні твори, їх інтерпретувати, оцінювати, здійснювати пошук у тексті потрібної інформації, проводити діалогову взаємодію з текстом, тощо.

У структурі аналізованої дефініції дослідники виділяють когнітивний, комунікативний, операційний /діяльнісний компоненти. У контексті нашої роботи важливо було проаналізувати також зміст і структуру власне читацької діяльності, у процесі якої здійснюється формування означеного поняття. У психолого-педагогічних дослідженнях загальне уявлення про структуру читацької діяльності склалось на основі фундаментальних робіт А.М. Леонтьєва, у яких обґрунтовано найважливіші характеристики людської діяльності [4].

Читацька діяльність як вид мовленнєвої діяльності містить основні взаємопов'язані структурні етапи.

Перший етап характеризується складною взаємодією потреб, мотивів і мети читання, які є рушієм процесу читання.

На другому (аналітико-синтетичному) – на основі сукупності знань (текстологічних, знань про жанрові особливості тексту, аналізу його структури та ін.) відбувається первинне сприймання змісту, визначаються стратегії читання, необхідні для здійснення комунікації з текстом.

Третій, вищий - виконавський етап читацької діяльності – це поглиблене розуміння змісту, його інтерпретація.

Четвертий – рефлексивний - оцінка, власне ставлення до прочитаного, висловлені у вербальній і невербальній формі і т. ін.).

Отже, читацька діяльність – це активний, цілеспрямований, опосередкований мовною системою, літературознавчими знаннями і обумовлений поставленими навчальними завданнями процес сприймання, осмислення, інтерпретації і оцінки прочитаної текстової інформації. На кожному періоді навчання у початковій школі читацька діяльність має свої сутнісні характеристики, зумовлені низкою чинників: індивідуальнопсихологічними особливостями учнів, їхнім читацьким досвідом, запасом фонових знань, розвитком мовлення, пізнавальної сфери, мислительних процесів, специфікою сприймання літературних творів у молодшому шкільному віці і т. ін.

Читацька компетентність як складне багатокомпонентне особистісне утворення стосується опрацювання читачем текстів різних видів, а не лише художніх. Вона є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей і передбачає оволодіння учнями сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу дитині відповідно до її вікових можливостей самостійно орієнтуватися в колі дитячого читання, самостійно працювати з різними видами письмових текстів – їх читати, розуміти

знаходити в них потрібну інформацію, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, застосовувати її для вирішення навчально-пізнавальних завдань, у життєвому досвіді, у стандартних і нових ситуаціях.

Набутий читацький досвід забезпечує готовність і здатність до подальшого навчання, пізнання, саморозвитку. Читацька компетентність у контексті діяльнісного, особистісно зорієнтованого підходів покликана виконувати пізнавальну, розвивальну, інформативну, комунікативну, самоосвітню функції. У змісті читацької компетентності виділяються такі її основні взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційно – діяльнісний, рефлексивний, які реалізуються у змістових лініях навчальної програми з літературного читання для початкових класів шкіл з українською мовою навчання.

Висновки. Отже, аналіз структури і змісту літературної та читацької компетентності засвідчує, що ця категорія у контексті літературної освіти має свої особливості. Формування літературної та читацької компетентності як складного багатокомпонентного особистісного утворення важливо здійснювати на міжпредметному рівні на матеріалі текстів різних видів: художніх, науково-пізнавальних, навчальних.

Література:

1. Ісаєва О.О. (2011) .Про основні парадигми шкільної літературної освіти // Всесвітня література в середніх навч. закл. України. Київ, № 1.С. 2 – 4.
2. Педагогіка вищої школи Кузьмінський А.І. (2005). Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. К.: Знання, 2005. 486 с
3. Півнюк Н. (2008). Проблема дитячого читання в національному вимірі /Н. Півнюк // Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України, № 7/8. С. 20-21.
4. Сафарян С.(2008). Проблеми формування читацької компетенції школярів у світі сучасного змісту шкільної літературної освіти / Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України, № 10. С. 4-6.
5. Ситченко А. (2007) Формувати читацьку компетентність : про науково-педагогічні засади цієї роботи / Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України, № 10. С. 49-53.
6. Формування читацької компетенції в контексті сучасної методичної парадигми// Науковий вісник Чернівецького національного університету “Серія педагогіка і психологія”. – 2006. – Вип. 300. – С.184-194.
7. Читацька компетентність в загальній системі компетентностей// Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту ім. П.Д. Осипенко. 2006. № 1. С.62-72.
- 8.Шкловська О.Н. (2007). Формування читацької компетенції старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури. - автореф. дис. на здобуття наук. ступеня...канд. пед.наук. Київ. 22 с.

References:

1. Isayeva O.O. (2011) .*Pro osnovni paradyhmy shkil'noyi literaturnoyi osvity [About the main paradigms of school literary education]* // Vsesvitnya literatura v serednikh navch. zakl. Ukrayiny. Kyiv, № 1,S. 2 – 4. [in Ukrainian]

2. Kuzminskyy A.I. (2005). *Pedahohika vyshchoyi shkoly. [Pedagogy of the higher school]*. Navch. posib. K.: Znannya, 2005. 486 s [in Ukrainian]
3. Pivnyuk N. (2008). *Problema dytyachoho chytannya v natsionalnomu vymiri [The problem of children's reading in the national dimension]*. Vsesvit. 1-ra v sered. navch. zakl. Ukrayiny, № 7/8, S. 20-21. [in Ukrainian]
4. Safaryan S.(2008). *Problemy formuvannya chytatskoyi kompetentsiyi shkolyariv u sviti suchasnoho zmistu shkilnoyi literaturnoyi osvity [Problems of formation of reading competence of schoolchildren in the world of modern content of school literary education]*. Vsesvit. 1-ra v sered. navch. zakl. Ukrayiny, № 10,S. 4-6. [in Ukrainian]
5. Sytchenko A. (2007) *Formuvaty chytatsku kompetentnist: pro naukovo-pedahohichni zasady tsiyeyi roboty [Forming reading competence: about the scientific and pedagogical principles of this work]* . Vsesvit. 1-ra v sered. navch. zakl. Ukrayiny, № 10, S. 49-53. [in Ukrainian]
6. *Formuvannya chytatskoyi kompetentsiyi v konteksti suchasnoyi metodychnoyi paradyhmy [Formation of reading competence in the context of the modern methodological paradigm]*. Naukovyy visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu “Seriya pedahohika i psykholohiya”, № 300, S.184-194. [in Ukrainian]
7. *Chytatska kompetentnist v zahalnyi systemi kompetentnostey (2006). [Reading competence as a type of general competence of students]*. Zbirnyk naukovykh prats Berdyanskoho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu im. P.D. Osypenko, № 1, S.62-72. [in Ukrainian]
8. Shklovska O.N. (2007). *Formuvannya chytatskoyi kompetentsiyi starshoklasnykiv u protsesi vyvchennya zarubizhnoyi literatury. [Formation of reading competence of high school students in the process of studying foreign literature]* - avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya...kand.ped.nauk. Kyiv, 22 s. [in Ukrainian]

УДК 811.111(072)(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11\(29\)-931-938](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11(29)-931-938)

Липчанко-Ковачик Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання Мукачівського державного університету, м. Мукачево, <https://orcid.org/0000-0003-3419-1717>

Гнатик Каталін Бейлівна доктор філософії, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, м. Берегово, 89600, <https://orcid.org/0000-0003-4975-6266>

Тоба Евеліна Андріївна асистент кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання, Мукачівський державний університет, вулиця Ужгородська 26, м.Мукачево, 89608, тел.: (095) 358-67-22, <https://orcid.org/0009-0005-9265-593X>

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Анотація. У статті обґрунтовано аспекти змісту формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з економіки з урахуванням сутності і структури цієї компетентності. Стаття спрямована на описі основ комунікативної компетентності: лексичні знання, рецептивні й репродуктивні лексичні навички та мовну свідомість. Окремо розглядаються етапи формування комунікативної компетенції. У статті визначено, що сутність комунікативної компетенції полягає в розвитку повноцінних навичок говоріння, володіння термінологічного понятійного апарату тощо. Автори статті припускають, що метою розвитку мовлення студентів економічного профілю є формування у них вузької професійно-орієнтованої комунікативної компетенції в говорінні, аудіюванні, читанні та письмі в професійній сфері. Це створює можливість забезпечувати комунікацію з усіх загальних питань професійної ділової активності, спеціалізуватися та поглиблювати володіння діловим мовленням з іноземної мови шляхом цілеспрямованого навчання протягом усього життя, залучатися до таких академічних видів діяльності, які активізують і далі розвивають різні види мотивації; зміцнювати свою впевненість як користувачів мови. Наголошено, що вміння вести діалог є однією з ключових заповунок для успішного формування комунікативної

компетенції. Закцентована увага на моделі формування комунікативної компетенції. Авторами узагальнено та виокремлено умови формування комунікативної компетенції майбутніх економістів: поетапність, послідовність, алгоритмічність та систематичність у розвитку цієї компетенції. У підсумку зроблено висновки, що формування комунікативної компетентності майбутніх економістів як складного багатокомпонентного особистісного утворення важливо здійснювати на мовному та мовленнєвому рівнях та на матеріалі завдань різних видів.

Ключові слова: комунікативна компетенція, говоріння, понятійний апарат, економічний напрямок, економічна сфера, спілкування, мовлення.

Lypchanko-Kovachyk Oksana Vasylivna PhD in Pedagogy, associate professor, associate professor of the department of English language, literature and methods of teaching, Mukachevo State University, Uzhhorodska St.,26, Mukachevo, 89608, tel.:(050) 666-71-55, <https://orcid.org/0000-0003-3419-1717>

Hnatyk Katalin Beylivna PhD in Pedagogy, associate professor of the department of philology Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 89600, <https://orcid.org/0000-0003-4975-6266>

Toba Evelina Andriivna teacher of the department of English language, literature and methods of teaching, Mukachevo State University, Uzhhorodska St.,26, Mukachevo, 89608, tel.:(095) 358-67-22, <https://orcid.org/0009-0005-9265-593X>

CONCERNING THE PROBLEM OF FORMING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF ECONOMISTS-TO-BE

Abstract. The article substantiates aspects of the idea of formation of communicative competence of future specialists in economics, taking into account the essence and structure of this competence. The article is aimed at describing the basics of communicative competence: lexical knowledge, receptive and reproductive lexical skills, and language awareness. The stages of formation of communicative competence have been considered separately. The article defines that the essence of communicative competence lies in the development of full-fledged speaking skills, possession of the terminological conceptual apparatus, etc. The authors of the article assume that the goal of speech development of economic students is the formation of narrow professional-oriented communicative competence in speaking, listening, reading and writing in the professional sphere. This creates an opportunity to provide communication on all general issues of

professional business activity, to specialize and deepen mastery of business speech in a foreign language through purposeful lifelong learning, to engage in such academic activities that activate and further develop various types of motivation; build their confidence as language users. It is emphasized that the ability to conduct a dialogue is one of the key keys to the successful formation of communicative competence. The attention has been focused on the model of formation of communicative competence. The authors have summarized and singled out the conditions for the formation of communicative competence of future economists: phrasing, sequence, algorithmicity and systematicity in the development of this competence. As a result, it was concluded that the formation of literary and reading competence as a complex multi-component personal education is important to be carried out at the interdisciplinary level on the material of texts of various types: artistic, scientific and educational.

Keywords: communicative competence, speech, conceptual apparatus, economic direction, economic sphere, communication, speech.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку Україна має широкі політичні, економічні та культурні зв'язки з багатьма зарубіжними країнами. Збільшується кількість підприємств, які працюють із закордонними партнерами. Робота на таких підприємствах вимагає від фахівців – вчорашніх здобувачів освіти економічного напрямку – вміння спілкуватися іноземною мовою. Проблема формування комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей є доволі актуальною.

Метою навчання говоріння студентів у вищих навчальних закладах є формування професійно спрямованої комунікативної компетенції, яка розглядається як сукупність знань та вмінь, що дає змогу майбутньому фахівцеві виконувати свої посадові та професійні обов'язки. Основою для навчання говоріння студентів є комунікативна складова іноземної мови відповідно до особливостей їхньої професійної діяльності, обов'язків, знань та вмінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристики економічного дискурсу активно представлені в наукових розвідках (С. Боднар [3], Н. Ковальська [2]). Особливості змісту формування лексичної компетентності у видах мовленнєвої діяльності досліджували О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька [4], І. Задорожна [3] та ін.

Метою статті є визначення особливостей формування комунікативної компетенції студентів-економістів.

Виклад основного матеріалу. Комунікативну компетентність майбутніх економістів розглядають як здатність фахівців економічного профілю використовувати лексичні одиниці (зокрема терміни) у процесі реалізації такої складової іноземної усно-мовленнєвої діяльності, як говоріння [2].

Комунікативна компетентність майбутнього економіста розглядається переважно як комплексне інтелектуально-психологічне утворення особистості майбутнього фахівця, ядром якого є вмотивована здатність людини до ефективного спілкування у сферах професійної економічної життєдіяльності, оволодіння необхідними мовними та мовленнєвими нормами етикету, культурними особливостями, соціальним досвідом та вміннями їх гнучкого використання відповідно до специфіки ситуації професійної взаємодії, у функціональній єдності іншомовних професійно-комунікативної компетентності (включає організаційні, прагматичні та предметну компетенції) та інформаційно-когнітивної компетентності (комунікативно-когнітивні та інформаційно-когнітивні вміння та навички) [2,3].

Ми погоджуємось з більшістю науковців у тому, що сьогоднішній випускник ЗВО повинен не тільки володіти навичками перекладу літератури за фахом, але і, по-перше, уміти спілкуватись на побутовому рівні, оскільки, виконуючи професійні завдання повинен уміти, як мінімум, встановлювати особисті контакти, спілкуватися в магазині, ресторані, готелі, на вулиці тощо [4].

По-друге, майбутній фахівець повинен володіти комунікативною компетенцією у сфері своєї професійної діяльності і мати навички міжнародної комунікації, оскільки йому з великою часткою ймовірності доведеться вирішувати професійні проблеми із зарубіжними партнерами – представниками інших культур.

Усього цього майбутній фахівець може досягти, оволодівши ґрунтовними знаннями і навичками іншомовного діалогічного мовлення.

Саме діалог- є невідомою складовою комунікативного аспекту. Деякі автори вважають, що в сучасному освітньому просторі особливої ваги набуває принцип комунікативності, який передбачає таку організацію процесу навчання, за якої моделюються ознаки реального процесу комунікації, в результаті чого студенти вдосконалюють мовленнєві навички та уміння з метою використання іноземної мови як засобу спілкування у майбутній професійній діяльності. Великі можливості для реалізації вказаного принципу має діалог, який за своєю суттю є конкретним способом існування людини, її характеристикою. Процесуальні форми діалогу розрізняють залежно від того, чи здійснюється він за допомогою слів, чи паралінгвістичних засобів (жестів, міміки тощо), чи практичних дій. У реальних умовах найчастіше діалог здійснюється у змішаних формах. Діалогічні відносини відбуваються тоді, коли один партнер сприймає цілісний образ іншого на основі визнання його належним до певної спільноти, до якої він зараховує і самого себе; звідси випливає, що сторони діалогічної взаємодії створюють колективний суб'єкт [2].

Як зазначає Н.А. Сура, у науковій літературі діалогічне мовлення визначається як процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників

спілкування. Діалогічне мовлення виконує такі комунікативні функції: – запиту інформації – повідомлення інформації; – пропозиції (у формі прохання, наказу, поради) – прийняття або неприйняття запропонованого; – обміну судженнями, думками, враженнями; – взаємопереконання, обґрунтування своєї точки зору. Кожна з цих функцій має свої специфічні мовні засоби і є домінантною у відповідному типі діалогу [4. с. 77–78].

Мета економічного говоріння – повідомлення знань про економічні феномени, їх властивості та якості, представлення інформації про стан економіки, формування ставлення до подій та заохочення до дій. Учасниками економічної комунікації стають фахівці з економіки та всі, хто цікавиться економічними питаннями [1].

У процесі конструювання змісту формування в майбутніх економістів комунікативної компетентності в говорінні потрібно враховувати особливості усного професійно орієнтованого спілкування економістів, зокрема говоріння як продуктивного виду мовленнєвої діяльності, який реалізується у формі монологу або діалогу й уможливорює обмін інформацією у професійно орієнтованому спілкуванні.

Психологічний бік діалогічного мовлення цікавить багатьох дослідників. Наприклад, С.В. Бугакова вважає, що з психологічної точки зору діалогічне мовлення завжди вмотивоване [2]. Проте в умовах навчання мотив сам по собі виникає далеко не завжди. Отже, необхідно створити умови, за яких у студентів з'явилися б бажання та потреба щось сказати, передати почуття, тобто, майбутніх економістів слід поставити у “запропоновані обставини”. Крім того, сприятливий психологічний клімат на занятті, доброзичливі стосунки, зацікавленість у роботі сприятимуть вмотивованості діалогічного мовлення. Характерною особливістю діалогічного мовлення є його емоційна забарвленість.

Мовлення, як правило, емоційно забарвлене, оскільки мовець передає свої думки, почуття, ставлення до того, про що говориться. Це знаходить відображення у відборі лексико-граматичних засобів, у структурі реплік, в інтонаційному оформленні тощо. Справжній діалог містить репліки подиву, захоплення, оцінки, розчарування, невдоволення тощо. Іншою визначальною ознакою мовлення є його спонтанність. Відомо, що мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлюється мовленнєвою поведінкою партнера. Саме тому діалогічне мовлення, на відміну від монологічного, неможливо спланувати заздалегідь. Обмін репліками відбувається доволі швидко, і реакція вимагає нормального темпу мовлення. Це й зумовлює спонтанність, непередбачуваність мовленнєвих дій, потребує доволі високого ступеня автоматизму та готовності до використання мовного матеріалу.

Діалог, як вид мовної діяльності, складний тим, що у ньому передбачено швидку зміну актів сприйняття і говоріння. У діалозі неможливо, як у моно-

лозі, передбачити хід думок, тому що висловлювання одного партнера багато у чому залежить від того, що йому скаже інший. За рекомендацією деяких авторів [2, с. 98–99], у навчанні діалогічного мовлення ми використовуємо готові фрази.

Їх можна розділити на два види: 1. Готові фрази-штампи мови без варійованих елементів, наприклад: Hello! How are you? Thank you. All right.

2. Готові фрази-штампи з частково варійованими елементами, наприклад: What's your (his) name? I'm (we're sorry). What do you (does he) mean?

Під час навчання іншомовного діалогічного мовлення на думку методичних порад дослідників варто вчити студентів[1,2]:

- відповідати на запитання різних видів;
- ставити запитання різних видів;
- відповідати реплікою на репліку;
- вести розгорнутий діалог з опорою на діалог-зразок;
- вести розгорнутий діалог без опори;
- починати й підтримувати розмову у стереотипних ситуаціях спілкування;
- стимулювати співрозмовника на висловлювання;
- просити роз'яснень, додаткової інформації;
- вести бесіду у типових комунікативних ситуаціях;
- швидко реагувати на зовнішні стимули;
- демонструвати у бесіді іншомовну мовленнєву активність;
- у разі необхідності, ввічливо перервати бесіду і звернутися до співрозмовника по допомогу [1].

Як і інші дослідники, ми дійшли висновку, що у процесі діалогічного мовлення студентів важливо навчатися не лише правильно наводити аргументи, а й уміти виявляти власні емоції та адекватно сприймати манери і жести співрозмовника.

Система вправ, спрямованих на формування іншомовної комунікативної компетенції в говорінні у студентів, повинна відображати етапи оволодіння мовленням: процес починається із засвоєння мовного матеріалу, проходить стадію закріплення операцій з ним (оволодіння первинними навичками і вміннями) і завершується опануванням мовленнєвих дій і діяльності в цілому (розвиток і вдосконалення мовленнєвих умінь). Система вправ повинна брати до уваги поетапність формування розумових дій, де кожний етап розглядають як послідовність певних операцій, які охоплюють три фази: орієнтувальну, виконавчу і контролюючу.

Отже, у системі вправ відображаються три етапи засвоєння матеріалу: осмислення матеріалу і формування мовленнєвих навичок, їх удосконалення, розвиток мовленнєвих умінь, що відповідає таким видам мовлення: імітативному (репродуктивному), мовленню-відповіді або реактивному (реакції на

зовнішній стимул), ініціативному або спонтанному. Ефективна система вправ бере до уваги закономірності і складнощі формування вмінь з конкретного виду мовленнєвої діяльності, характеризується раціональною організацією і найкоротшим шляхом веде до формування іншомовних умінь і навичок. Вона не може базуватися на одному виді вправ, а є послідовною серією вправ, різних за структурою, способами виконання та установками. Вона відображає ті вміння, які потрібно сформуванати у тих, хто навчається. Номенклатура вмінь охоплює вміння дискурсивної побудови зв'язного висловлювання, вміння оперувати мовним матеріалом, тобто описувати явища, події, факти, порівнювати і зіставляти різні дані, висловлювати своє ставлення до явищ, які обговорюють тощо. Навчання професійно спрямованого говоріння студентів передбачає створення окремої системи вправ, яка, крім названих вимог, бере до уваги особливості формування комунікативної компетенції у мовленні: лінгвосоціокультурні й функціональні особливості ведення професійно спрямованого діалогічного монологу та труднощі засвоєння професійної лексики. Виділяють сім головних критеріїв, що становлять основу запропонованої системи: комунікативність, вмотивованість, спрямованість вправ на сприймання і передавання інформації, рівень керування мовленнєвою діяльністю студентів, наявність ігрового компонента, наявність опор, способів організації вправ.

Зважаючи на те, що метою навчання є формування комунікативної компетенції майбутніх економістів у говорінні, до основних критеріїв належить також критерій професійної спрямованості. Працюючи в контакт з партнерською командою, студенти проводять дослідну роботу, збирають й аналізують матеріал, розвиваючи комунікативні здібності на базі інтерактивних форм роботи, зокрема, рольових ігор, проектною роботи тощо. Рольова/ділова гра є однією з універсальних форм взаємодії викладача і студента, яку застосовують на різних ступенях навчання. Така форма організації навчально-виховного процесу здатна перенести в навчальну аудиторію комплексний характер професійно-комунікативної діяльності викладача іноземної мови, створити умови для формування професійних навичок в умовах, максимально наближених до реальних. У навчанні варто керуватися принципами комунікативності, вмотивованості, професійної спрямованості мовленнєвих дій студентів, продуктивності ситуативної спрямованості вправ, а також необхідно керувати мовленнєвими діями тих, хто навчається, використовувати опори. До цих принципів треба додати принцип адекватності, яку розглядають як відповідність комунікативних завдань віковим особливостям студентів, рівню сформованості їхньої професійної компетенції, сформованості іншомовної компетенції, а також принцип позитивного емоційного впливу на мовленнєву діяльність студентів.

Формування навичок та вмінь іншомовного спілкування є процесом поетапного оволодіння компонентами структури професійно-комунікативної

поведінки: оволодіння спочатку професійно-комунікативними операціями, потім їхнім поєднанням у дії і, нарешті, поєднанням вербальних дій з іншими вербальними або невербальними діями у цілісній професійно-комунікативній поведінці.

Більшість дослідників вважає, що формуванню навичок комунікативної компетенції майбутніх економістів сприяють і рольові ігри. Вони викликають жваву зацікавленість і активність у підготовці і проведенні занять. Рольова гра – деяка модель навколишньої дійсності. У момент проведення гри студенти отримують необхідний досвід дій в різноманітних ситуаціях. При цьому цей досвід потім обговорюється, і на відміну від дійсності, людина бачить, що можна змінити. Як результат, в дійсності її дії стають ефективнішими. Якщо до рольової гри додати ще елементи конкурсу, змагання, – то процес стає інтригуючим та цікавішим [1].

Висновки. Отже, процес формування комунікативної компетентності майбутніх економістів передбачає використання здебільшого засобів змістового насичення навчального лексичного матеріалу, прийоми розвитку внутрішньої і зовнішньої мотивації парногрупової і групової роботи, методи творення навчальних ситуацій для контекстного засвоєння нових іншомовних лексичних одиниць, а також технологія занурення як спеціальний різновид інтегрованого навчання іноземній мові.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 281 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. К.: Видав. центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Боднар С. В. Мовні й соціокультурні особливості англomовного економічного дискурсу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2015. № 19. Т. 1. С. 24–27.
4. Досье професії: Економіст. URL: <http://www.osvita.org.ua/articles/1163.html>
5. Задорожна І. П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки: монографія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011. 414 с

References:

1. Batsevych, F. S. (2003). *Narysy z komunikatyvnoi linhvistyky* [Essays on communicative linguistics]. Lviv [in Ukrainian].
2. Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: Akademia [in Ukrainian].
3. Bodnar, S. (2015). *Movni y sotsiokulturni osoblyvosti anhlo-movnoho ekonomichnoho dyskursu* [Language and socio-cultural peculiarities of English economic discourse]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filolohiia*, 19 (1), 24–27 [in Ukrainian].
4. *Dosie profesii: Ekonomist* [Profession's File: Economist]. Retrieved from <http://www.osvita.org.ua/articles/1163.html> [in Ukrainian].
5. Zadorozhna, I. (2011). *Orhanizatsiia samostiinoi roboty maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy z praktychnoi movnoi pidhotovky* [Organization of prospective English language teachers' independent work within practical language training]. Ternopil [in Ukrainian].

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>